

Adéla Gjuríčová, Michal Kopeček, Petr Roubal, Jiří Suk a Tomáš Zahradníček. *Rozdělení minulosti. Vytváření politických identit v České republice po roce 1989*. Praha: Knihovna Václava Havla, o. p. s. 2011, 415 s. ISBN 978-80-87490-03-7

Lubomír Kopeček¹

Polistopadové české stranictví se dlouhodobě těší poměrně intenzivní odborné reflexi. Texty, které na toto téma v minulosti vznikaly, byly ale hlavně dílem politologů, případně občas sociologů. Toto „pravidlo“ pochopitelně nelze chápat rigidně. Nemůžeme stanovit nezpochybnitelnou hranici mezi různými obory, které spojuje zájem o lidskou společnost, i když se liší přístupem a sledovanými aspekty. Podobně nelze zcela „zaškatulkovat“ některé badatele. Dobrým příkladem budiž Petr Fiala, toho času ministr školství, který ve své odborné produkci důsledně deklaroval svou příslušnost takřkajíc podobojí - k politologii a historii. Při pohledu do některých jeho textů věnovaných politickému stranictví, jako třeba do knihy „Katolicismus a politika“, lze považovat toto sebezařazení za oprávněné.

I při vědomí těchto „nuancí“ je možné recenzovanou knihu autorsky i obsahově brát jako velmi výrazné vykročení historiků na prozatím jimi příliš nevyšlapanou cestu výzkumu stran zrozených, obnovovaných či reformovaných bezprostředně po listopadu 1989. Autoři knihy působí na půdě Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd ČR a pojetí knihy to zřetelně odráží. Zvolenými klíči analýzy stran jsou „politika dějin“, pod čímž je míněno vyrovnávání se s komunistickou minulostí, a „politika paměti“ coby součást stranické identity. Citujeme-li z úvodu Michala Kopečka (s recenzentem není příbuzný, jedná se o shodu jmen): „Zajímaly (nás) strany či hnutí jako nerovnoměrné souhrny skupin, jednotlivců, proudů či center (a) především to, co se děje uvnitř daného uskupení, co se děje předtím, než strana či hnutí jako politický aktér určitým způsobem jedná“.

Zachycované jsou v první řadě iniciační zážitky, zkušenosti, postoje, motivace či vztahy lidí, kteří vytvářeli danou stranu. Hlavní výhodou či přínosem takto zvoleného přístupu je detailnější postižení momentů, které dosavadní politologické přístupy zaznamenávaly či analyzovaly „jen“ vedle řady jiných.

Uvedme dva názorné příklady. Už zmíněný Michal Kopeček debatuje osud postdisidentského Občanského hnutí. Jeho neúspěch dává do souvislosti s jeho moralistně založenými antipolitickými představami o střetu politiky „slušné, konsensuální“ s politikou „neslušnou, dravou a ideologickou“. Tento pohled (a současně strategii) dobře vystihují dobová slova předsedy Občanského hnutí Jířího Dienstbiera: „Naším úkolem je prosadit ve veřejnosti vědomí, že dělicí čára není mezi extrémny, že vede mezi demokratickými, tolerantními, slušnými, po spolupráci toužícími občany, ať už jsou v kterékoliv straně, a těmi, kdo propadají omezujícím ideologiím pravice a levice“ (s. 78). Tato dichotomie a současně negace formování pravolevého spektra, která plynula ještě z myšlenkových představ disentu, ignorovala nově se rýsující realitu a ve svém důsledku podkopala možnosti etablování Občanského hnutí jako sociálně-liberální strany.

Jinou plastickou ukázkou vlivu politiky paměti a dějin poskytuje text Tomáše Zahradníčka, rozebírající pestrost a komplikovanost vztahů lidí obnovujících sociální demokracii. Sešli se přitom (mimo jiných) předúnoroví členové organizující sloučení sociální demokracie s KSČ,

¹ Katedra politologie, Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita. Joštova 10, 60200 Brno. e-mail: kopecek@fss.muni.cz

ve které díky tomu získali funkce (aby byli na začátku normalizace odtud mnohdy zase vyhozeni), s odpůrci poučovací fúze. Jak Zahradníček až mrazivě píše: „Těžko nastolit shodu o minulosti mezi politickým vězněm z padesátých let a tehdejšími komunistickým funkcionářem, zvláště pokud ten druhý připomínky o svém konání odmítal jako nemístné. Skutečnost, že se oba jako předúnoroví sociální demokraté osobně znali, situaci nijak neulehčovala“ (s. 194).

Je škoda, že mapování promíchávání rozmanitých lidí, kteří vytvářeli základy identity ČSSD, a z toho plynoucích efektů, končí Zahradníček ještě v devadesátých letech. Téma tím zůstalo poněkud nedopovězeno. Nejedná se jenom o akademickou debatu této věci, ale význam to má i při analýze současného vztahu ČSSD ke KSČM. Kontrastuje to s kapitolou o ODS z pera Adély Gjuríčové, která výkladově dospívá až téměř do současnosti. Gjuríčová vypichuje, že dekomunizační agenda vždy byla důležitá jen pro některé stranické činitele. Přispělo to k pragmatismu a měnivosti antikomunismu ODS. Právě v tomto kontextu by ovšem bylo zajímavé zodpovědět otázku, jak vypadá stav politiky dějin a paměti současné ČSSD. Je dobré tady připomenout, že strany jsou ze své povahy mnohdy tvor konjunkturální. Platí to nepochybně jak pro ODS, tak ČSSD. Exponování, či naopak upozadění určitého tématu je věcí nejen jejich identity, ale – a dnes ještě více než před dvěma dekádami – i způsobu, jak oslovit voliče či si nezavřít dveře k dohodě se stranou, která je vnímána částí veřejnosti a médií jako nepřijatelný relikt předlistopadové minulosti.

Při pohledu na strukturu knihy stojí za pozornost zařazení vstupní kapitoly, v níž Jiří Suk analyzuje Občanské fórum, které představovalo dost unikátního politického aktéra. Suk tady časově vlastně prodlužuje perspektivu své dnes v podstatě už klasické knihy „Labyrintem revoluce“, když rozebírá i momenty „pokročilého“ sporu o zúčtování s komunismem ve Fóru po volbách 1990. Tematicky s tím souvisí ještě jedna kapitola téhož autora, která není zaměřená na konkrétní stranu, ale na lustrace. Značná část této kapitoly popisuje ve své době ne vždy úplně jasnou roli Václava Havla v této spletité problematice a obecně jeho postoje k dekomunizaci na začátku devadesátých let. Suk mimo jiného rozebírá jeden pozoruhodný - a pozapomenutý - moment. Rychlou ekonomickou transformaci a zvláště privatizaci značná část politické elity včetně Havla chápala a podporovala nejenom jako prostředek nutné změny vlastnických poměrů, ale i jako nástroj rozbití takzvaných „starých struktur“. Je zvláštní, jak tento tehdy silný argument zaštiťující rozběhnutí privatizace, téměř vymizel z českého veřejného povědomí i z hodnocení tohoto dodnes tak diskutovaného procesu.

Součástí recenzované knihy jsou také identity menších politických stran, a to i z okrajů spektra – českých komunistů a dnes už neexistujících Sládkových republikánů. Opět lze ocenit fundovaný až mikroanalytický vhled do podhoubí formování politických identit a faktorů, které to ovlivňovaly. Občas mi ale připadají nedomyšlená některá tvrzení, v nichž se autoři pustili na pole vybočující z vytyčeného záměru. Petr Roubal v textu o republikánech na jedné straně podává velmi zevrubnou analýzu toho, jak se zrodil poutavý mítinkový řečník Miroslav Sládek a jak měnil svá radikální sdělení podle poptávky části veřejnosti. Na druhé straně stejný autor kritizuje dosavadní politologické texty o republikánech, protože tuto stranu údajně chybně vnímají jako součást stranického systému. Roubal argumentuje především tím, že „pro první polovinu devadesátých let je jen stěží možné hovořit o existenci stranického systému, alespoň ve smyslu ustálených vazeb, postojů a typů jednání mezi jednotlivými politickými aktéry.“ (s. 313).

Při pohledu na dobu voleb roku 1992 a následná léta k tomu nevidím důvod. Straničtí aktéři, stejně jako vztahy mezi nimi, byli už tehdy většinou čitelní, i když se nedá hovořit o stabilizovanosti zejména nalevo od středu. O zcela nezralém stranickém systému či protosystému

má ale smysl mluvit maximálně do voleb roku 1992 (a v tomto ohledu se dá souhlasit s názorem, že právě tato doba mimořádného politického kvasu poskytla Sládkovi unikátní šanci, kterou využil).

Podobně by bylo žádoucí v kapitole Michala Kopečka o českých komunistech detailněji vysvětlit, proč je zavádějící občas se vyskytující označení KSČM coby neoleninské, dogmatické či marxisticko-leninské strany. Autor v textu rozvíjí tezi o víceméně konstantních střetech neokomunistického a konzervativního křídla v KSČM po roce 1993, přičemž druhé z těchto křídel mělo mít převahu. Používá ovšem i tvrzení, která by se dala vykládat jako doklad „leninské inklinace“ KSČM, když zmiňuje programové „navrácení“ Lenina vedle doktrinárních klasiků Marxe a Engelse v polovině devadesátých let či spojení konzervativců s částí ortodoxní marxisticko-leninské publicistiky.

Nemyslím si, že se dnešní KSČM dá spojit s leninismem, snad pouze reziduálně. Identita českých komunistů je, ve velké zkratce řečeno, vyvíjející se tradicionalisticko-nostalgický mix, který opustil představu násilné revoluce či demokratického centralismu. (Výraz dogmatický, pokud je používán ve srovnávací perspektivě současné rozmanité evropské krajní levice, naopak za přijatelný považuji.) Je ale v každém případě dobré při odmítnutí nějakého pojmu doplnit zdůvodňující komentář.

Tyto připomínky nic nemění na celkově pozitivním přínosu recenzované knihy. Zejména v oblasti výzkumu politických identit znamená významný posun. Za zmínku na závěr stojí, že autoři zvolili velmi otevřený přístup a kniha je od začátku roku 2013 on-line dostupná na webové stránce Ústavu pro soudobé dějiny (http://www.usd.cas.cz/wp-content/uploads/2010/01/rozdeleni_minulosti.pdf).